

חיבטים לשוניים בפרשת עקב עג

אני מברך בזה את הרבנים שנגזרו לחיות "רבנים ראשיים" לישראל הרבנים הרב **יעקב יוסף** ע"ז והרב **דוד לאו** ע"ז! יחי רצון שיאזירו את התורה בעם ישראל ויגנו על התורה ללא חת וכתובת נגד המזרחים והמחריבים!

דקדוקי מילים וחלקם בעלי שינוי משמעות בפרשת עקב ובהפטרות ובראשון של ראה

ז	יב וְשִׁמְרֶתֶם וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם: מוטעם מרכא-טיפחא ולא טיפחא-מרכא
ז	יג וְאַהֲבֶהָ: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת האל"ף החטופה, הטעמה משנית בה"א, והבי"ת אחריה בשווא נע: ו-א-ה-ב-ה: וּבִרְכָּהּ : כ"ף ראשונה בשווא נח למרות הקושי. לִתֵּת לָךְ : טעם נסוג אחור ללמ"ד
ז	טז נָתַן לָךְ : אין טעם נסוג אחור לנ"ן
ז	כד וְהֶאֱבֹדְתָּ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף
ז	כה וְלִקְחֶתָּ לָךְ: תיבת וְלִקְחֶתָּ במלרע ואין טעם נסוג אחור, כנ"ל בהמשך הפסוק תִּנְקֹשׁ בּוֹ
ח	א אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת: יש להאיץ את קריאת תיבת הַיּוֹם המוטעמת בטפחא, מפסיק עיקרי, להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע כאילו התביר מפסיק גדול ממנו: אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה הַיּוֹם - תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת
ח	ב הוֹלִיכָךָ: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף. אֱלֹהֶיךָ זֶה : שני תבירים מתרדפים. עֲנֵתָךְ : דגש חזק בנ"ן, מלשון עינוי, כן הדבר גם בהמשך הפרק פס' טז
ח	ג וַיַּעֲנֶה: היר"ד בשוא נח לא בפתח והנ"ן דגושה ובשוא נע, מלשון עינוי
ח	ה יִיסֶר: יר"ד ראשונה בשווא נע, יר"ד שנייה בפתח. מִיִּסְרֶךָ : כ"ף סופית דגושה
ח	ז נָחֲלִי מַיִם: טעם נסוג אחור לנ"ן. הנ"ן במונח והמילה איננה מוקפת
ח	ט תֹּאכַל-בָּהּ: געיה בת"ו. לֹא-תִחַסֵּר כָּל בָּהּ : טעם טפחא בתיבת כָּל
ח	י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכָּתָּ: הראשונה במלרע והשנייה במלעיל עקב ההפסק, והשלישית שוב מלרע. נָתַן-לָךְ : געיה בנ"ן
ח	יא הַשֶּׁמֶר: במלעיל
ח	טו הַמּוֹלִיכָךָ: כ"ף ראשונה בשווא נע
ח	טז הַמֵּאֲכִלְךָ: הטעמה משנית בקדמא בכ"ף והלמ"ד אחריה בשווא נע. לְהִיטְבֶּךָ : געיה בטי"ת, והבי"ת אחריה בשווא נע
ח	זי עֲשֵׂה לִי: טעם נסוג אחור לעי"ן
ח	יט וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ: אף על פי שהוא ו' ההיפוך הטעם נשאר בו.
ט	ג וְהֶאֱבֹדְתָם: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף החטופה
ט	ה וּבִיָּשָׁר: הבי"ת בשווא נח
ט	י בְּאַצְבָּע: במלרע

ט יד וְאֶעֱשֶׂה: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה

ט טז וְאָרָא: במלעיל

ט כא לְקַחְתִּי: במלעיל

ט כה אֶת אֲרֻכָּיִם: את במונח ולא במקף

ט כו בְּגִדְלָךְ: הגימ"ל בקמץ קטן

י א פָּסֶל-לָךְ: הסמ"ך בקמץ קטן ויש להיזהר לא להדביק את התיבות

י ב וְאֶכְתֹּב: הוא"ו בשווא נע

י ה וַיְהִי שֵׁם: טעם נסוג אחר ליר"ד הראשונה

י ו נָסַעו: הטעמה משנית בנו"ן

י ז נַחֲלֵי מַיִם: טעם נסוג אחר לנו"ן, תיבת נַחֲלֵי מוטעמת במרכא במדויקים

י יא וַיָּבֹאוּ וַיִּירָשׁוּ: בשתי התיבות, הוא"ו בשווא נע (לשון עתיד)

י יז וְאֲדֹנֵי: האל"ף מנוקדת בחטף ויש להשמיעה¹ va'adone

י יח לָתֵת לוֹ: טעם נסוג אחר ללמ"ד הראשונה

י יט וְאֶהְבֶּתֶם: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת האל"ף החטופה

יא ד בְּרִדְפֶם: הרי"ש הקמץ קטן

יא ז אֶת-כָּל-מַעֲשֶׂה: את במקף ולא בתביר

יא י וְהִשְׁקִיתָ: במלעיל²

יא יג וּלְעֲבָדוֹ: הלמ"ד בשווא נח והעי"ן בקמץ חטוף, יש להקפיד על קריאת העי"ן, החלפתה באל"ף משנה את משמעות הכתוב

יא יז וְחָרָה אֵף-ה': יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא יישמע חו"ח 'וְחָרָה'

יא טז פֶּן יִפְתָּה: מוטעם במרכא טיפחא, כך במדויקים

יא כא נִשְׁפָּע: יש להקפיד על קריאת העי"ן, החלפתה בה"א משנה את משמעות הכתוב

יא כב וּלְדַבְּקָה-בּוֹ: ללא געיא בוי"ו החיבור, השווא בלמ"ד נח. הבי"ת במילה השנייה ללא דגש

כמה דקדוקים בפרשת "והיה אם שמע":

ולְעֲבָדוֹ: הע' בקמץ חטוף, המילה וּלְעֲבָדוֹ שייכת לקטע שלפניה, ולכן לא להפריד בין אלהיכם ובין ולְעֲבָדוֹ, ולא להדביק ולְעֲבָדוֹ עם בכל לבבכם.

ונתַתִּי (X2) ואספֶּת: שתיהן במלרע

פֶּן יִפְתָּה: הי' צריכה להישמע ולא להיקרא כא', ולא לבלוע איתה את הנ': פִּנְפָּתָה.

ועבַדְתֶּם הד' בשווא נח, ולכן הקורא ועבַדְתֶּם משתבש. מי שאינו מבחין בין ד' דגושה לרפויה עלול להתקשות לקרוא אותה נחה, וגם עלול להבליע אותה בת' שלאחריה. לכן, או ילמד את לשונו לקרוא ד' רפויה כדינה [th באנגלית במילה the], או ילמד את לשונו לקרוא ד' לפני ת'

¹ כאן אין הכלל "מש"ה מוציא וכל"ב מכניס" מתקיים

² כאן יש עבר פשוט, לא וי"ו ההיפוך אלא וי"ו החיבור

דגושה ושתיהן תשמענה.

ולמד־תם: הערה כנ"ל כמו **ועבדתם**.

וְבִשְׁכַּבְּךָ: הב' אחרי הו' היא בשוא נח אע"פ שיש געיא לפניו.

הפטרות פרשת עקב ישעיהו מט יד – נא ג:

מט יז **וּמַחְרִיבֶיךָ:** החי"ת חטופה ולא בשווא נח

מט יח **כָּלֶם נִקְבְּצוּ בְּאוֹ-לֶךְ:** טעם טפחא בתיבת **כָּלֶם**. **נִקְבְּצוּ בְּאוֹ** לא להוסיף ו' לפני הבי"ת³.

חִי-אֲנִי: במלעיל. **וְתִקְשְׁרִים:** געיה בוא"ו אך הת"ו אחריה בשווא נח

מט יט **חֲרַבְתִּיךָ:** החי"ת בקמץ קטן. **תִּצְרִי:** הצד"י בשווא נע

מט כ **גִּשָּׁה-לִּי:** דגש חזק בלמ"ד מדין דחיק

מט כא **יֵלֶד-לִּי:** געיה ביו"ד. **אֵיפָה:** במלרע

מט כב **תִּנְשְׂאֲנָה:** שו"ן שמאלית

מט כג **אֲמַנֶיךָ:** המ"ם בשווא נע. **יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ:** טעם נסוג אחר לת"ו. **וַיִּדְעָתָ:** העי"ן בפתח

מט כו **וְהֶאֱכַלְתִּי:** העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף החטופה, ובמלרע. **וְכַעֲסִים דָּמָם**

יִשְׁכָּרוֹן: טעם טפחא בתיבת **וְכַעֲסִים**, תיבת **יִשְׁכָּרוֹן** במלרע

נ ד **נָתַן לִי:** טעם נסוג אחר לנ"ן הראשונה

נ ה **פָּתַח-לִי:** הגעיה בת"ו ולא בפ"א

נ ז **יַעֲזֹר-לִי:** הזי"ן בקמץ קטן, כן הדבר בהמשך בפס' ט

נ ח **נַעֲמָדָה יָחַד:** טעם נסוג אחר לנ"ן⁴

נ יא **קָדַחִי אֵשׁ:** טעם נסוג אחר לקו"ף

נא א **רָדַפִּי צֶדֶק:** טעם נסוג אחר לרי"ש. **חֲצַבְתָּם... נִקְרָתָם:** שתייהם במלרע

נא ב **וְאַבְרָכָהּ וְאַרְבֶּהָ:** בתיבה הראשונה הוא"ו בפתח והרי"ש בשווא נע ובשנייה הוא"ו בשווא⁵

נא ג **יִמָּצָא בָּהּ:** טעם נסוג אחר למ"ם

ראשון של פרשת ראה:

יב ב **עֲבָדוּ-שֵׁם הַגּוֹיִם:** געיה בעי"ן, יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא יישמע 'עבדו שמה גוים'

יב ו **מַעֲשֵׂי־תִיכֶם:** העי"ן בשווא נח והשי"ן אחריה בשווא נע

יב ז **בִּרְכָךְ:** הכ"ף הראשונה בשווא נח למרות הקושי

יב י **וַיִּשְׁבְּתָם-בְּטָח:** געיה בוא"ו

³ עלול להיגרם עקב סיום הברת או במילה הראשונה, להוסיף וי"ו החיבור דמיוני.

⁴ בודדים המקרים במקרא בהם הטעם נסוג אחר שתי הברות (כמו בשירת הים 'נערמו מים')

⁵ זו וא"ו החיבור, ולכן אין היא בקמץ.

ח ד וְרַגְלָךְ לֹא בִצְקָה תִּרְגֹּם אוֹנְקְלוֹס: וּמִסָּנָךְ לֹא יִחִיפוּ. תִּרְגֹּם הַתִּרְגֹּם: נִעְלִיךְ לֹא יִחְפוּ. והלוא המקרא כאן לא דיבר על מנעלים אלא על רגל⁶. בכלל האם הלכו נעולים או יחפים? בסוף פרשת כי-תבוא דברים כט ד: וְנִעַלְתָּ לֹא-בִלְתָּה מֵעַל רַגְלְךָ: ושם תרגם אונקלוס: וּמִסָּנָךְ לֹא יִחְפוּ מֵעַל רַגְלְךָ (=נעליך לא סרו מעל רגלך): באחד התאג'ים כלומר ספרים המביאים את התורה בליווי תרגום ישנם הערות בשם "צפונות התרגום". שם הוא מפרש 'יחיפו' מלשון גרידה וחיכוך, כמו "חפיפת הראש", הנעל נשארה שלמה במשך ארבעים שנה ללא שום סריטה!

ח ח מדפי בר-אילן עקב עג שבעה מינים מדרשיים ישראל רוזנסון⁷

למורי וידידי פרופ' אפרים חזן במלאת לו שבעה מיני עשורים. עד מאה ועשרים!

שלא כבמקומות אחרים שבהם מרחיבים בפרטים המרכיבים את הרשימה, תפיסת 'שבעת המינים' כמושג מאגד או כמכלול – רשימה מלאה של שבעה פריטים בוטניים, איננה שכיחה באגדת חז"ל וביצירות הבאות בעקבותיה אף שהמספר הטיפולוגי המובהק 'שבעה' מעודד לכאורה עיצוב דרשות מיוחדות. להלן נציג שני מקרים שבהם פותח רעיון הנשען על הרשימה המפורסמת ושכחי ארץ אחרים השוזרים בפרשת 'עקב'.

דברי הפרשן הקבלי רקנאטי לדב' ח:ח מיטיבים להבהיר את ההבדל בין המשמעות הפשוטה של שכחי שבעת המינים ובין הסמליות הטבועה בהם לדעתו:

אין לומר שכוונת השבח היתה כפי הפשט לבדו, כי באחד מן המקומות שבחוצה לארץ שבעה מינים אלו לרוב מאד, אמנם נשתבחה בשבעה מינים רמז לשבעה ימי בראשית, והארץ הנזכרת כלולה מכולם.

אם כן, לא השבח הריאלי המקופל ב'שבעת המינים' הביא לעיבודם בפרשתנו. אזורים שנשתבחו במינים אלו קיימים בדרך כלל בעולם המוכר לפרשן⁸. הפוטנציאל הסימבולי-אלגורי שלהם מוביל למהלך הסמלי מרחיק הלכת שטווה. שבעה מינים הקשורים בפסוק ב'ארץ' מזכירים את שבעת ימי-הבריאה שבהם נבראה 'הארץ' ונשתכללה.

רעיון מעין זה, הגם שמורחב בהיקפו, מובע במדרש⁹:

בראשית זש"ה מצות לראש עדיק (משלי י:10)¹⁰, אמר משה" כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, הענין הזה נכתב לענין בריאת העולם, כתב ביום הראשון וירא אלהים את האור כי טוב, וכאן כתב אל ארץ טובה. בשני ימי ימי רגיע בתוך המים, וכאן כתב ארץ נחלי מים. בשלישי תדשא הארץ וכאן כתב ארץ חטה ושעורה. ברביעי ימי מאורות וכאן כתב ארץ זית שמן ודבש. בחמישי ישרצו המים

⁶ רגל ביחיד, אבל הכוונה לכל רגלי כל ישראל, השווה תהלים קה יח עָנּוּ בַּכָּבֵד רַגְלָיו רַגְלָיו לְפִי הַקָּרִי.

⁷ פרופ' ישראל רוזנסון הוא ראש מכללת אפרתה בירושלים.

⁸ ר' מנחם רקנאטי (ה'י-ה'ע) הושפע מן הסתם מנופיה החקלאיים של איטליה מולדתו.

⁹ א' אורבך, 'שרידי תנחומא – ילמדנו', קובץ על-יד, תשכ"ו, עמ' 11.

¹⁰ במקור 'ברכות לראש עדיק'. א"ה: אין לנו למהר ולהגיה את לשון חז"ל! לעתים השינוי מלשון המקרא הוא מכוון, ולא טעות כדבריו בהערה הבאה. ובר מן דין, הלשון "אמר משה" מתאים לכל התורה כולה.

¹¹ בעקבות התפיסה כי מפי משה נאמר ספר דברים. ואפשר שיש בזה כדי להסביר את הטעות (!?) 'מצות לראש איש' במקום 'ברכות לראש איש' משום שספר דברים עיקרו מצוות.

וכאן כתב ארץ אשר לא במסכנות¹², בעשוי כת' נעשה אדם וכאן כתב ארץ אשר אבניה ברזל¹³. בשביעי כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכאן ואכלת ושבעת".
ה'דשא' של היום העליוני לבריאה רומז לפתיחת 'שבעת המינים' בשתי תבואות – חיטה ושעורה, וכלל העצים שברשימה נרמזים על-ידי מסיימיה – 'זית שמן ודבש' – שניהם סמל לאור-מאורות¹⁴ שנבראו ביום הרביעי. המדרש משווה את כלל שבחי ארץ ישראל – 'ארץ טובה' שבפרשתנו, לשבחי העולם שנברא בסימן 'כי טוב'. העמדת 'טוב' מול 'טובה' מובילה גישה אופטימית במהותה לארץ ולבריאה גם יחד.

קטע פיוט של ינאי (מתוך קרובה לבמד' כו:כב)¹⁵ מציג סדרת כינויים לארץ ישראל ולעם ישראל המבוססים על 'שבעת המינים':

אַרְץ אֲשֶׁר לָהּ בַּעֲזָה נִחְלָתָנוּ / מִתְּנָה טוֹבָה הִנְחָלָתָנוּ
יִרְשָׁה אַחֲרָה נִחְלָה חֲזָקָה / בְּחֶבֶל וּבְחֶלֶשׁ בְּפֹר וּבְגֹרֶל
אַרְץ חֵמָה וְשֹׁעֲרָה / לְרֹאשִׁית שְׁעֹרָה
אַרְץ גִּפֹן / לְטוֹעֵי כִגְפֹן // אַרְץ תְּאִינָה / לְבָכּוֹר תְּאִינָה
אַרְץ רִמּוֹן / לְפֶלַח הָרִמּוֹן // אַרְץ זֵית / לְהוֹדֵם כִּזְית
אַרְץ זֶבֶת חֶלֶב וּדְבַשׁ / לְתַחַת לְשׁוֹנֵם חֶלֶב וּדְבַשׁ
הִיא קוֹדֶשׁ / וְהֵם קוֹדֶשׁ // יְבוֹאוּ קְדוּשִׁים וַיִּנְחָלוּ קְדוּשָׁה וּמִקְדָּשָׁה

'ראשית שעורה': השוואת ישראל ל'שעורה' אינה רווחת, מן הסתם, בגין 'נחיתותה' לעומת החיטה. וכאן דווקא השעורה מייצגת את צמד התבואות 'חיטה ושעורה', ואין לנו אלא לשער כי פייטנו התרשם מ'ראשיתה' של השעורה המקדימה להבשיל וממשחק הלשון 'ראשית' – 'שעורה' הטמון בה (אפשר שמשתקף כאן מבטאו של הפייטן). 'ראשית' מקורו בביטוי הנזכר בעומר ('נער ראשית קצירכם' [ויקרא כג:יא]), המובא מן השעורים, כלומר זהו כינוי לעם המקיים את מצוות העומר. ונרמזת כאן עוד 'ראשית' הקשורה בעם: "קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' ראשית תבואתה" (יר' ב:ג).

'טועי כגפן': על-פי "וְאֶנְכִי נִטְעֵתִיךָ שֹׁרֶק" (יר' ב:כא); וְיִטְעֵהוּ שֹׁרֶק" (יש' ה:ב); "גפן ממערים תסיע" (תה' פ:ט).

'ביכור תאנה': על-פי "כִּבְכּוֹרָה בְּתִאנָּה בְּרֹאשִׁיתָה רֵאשִׁית אֲבוֹתֶיכֶם" (הושע ב:ט).
'פלח הרימון': על-פי "כִּפְלַח הָרִמּוֹן רִקְתָּךְ" (שה"ש ד:ג), שנדרש "אפילו ריקנים שבין מלאים מצוות כרימון" (בבלי, חגיגה כז ע"א ועוד).
'הודם כזית': על-פי "וַיְהִי כִזְית חֹדֶד" (הושע יד:ז).

'ארץ זבת חלב ודבש': כינוי נפוץ לארץ ישראל ועניינו 'דבש' החותם את שבעת המינים. בצד הסימטרי הפיוט פותח בכפל 'ארץ חיטה ושעורה', ומסיים בכפל: 'ארץ זבת חלב ודבש'.

'לתחת לשונם חלב ודבש': כינוי ברכה לעם ישראל, על-פי "דִּבְשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ" (שה"ש ד:יא), וכידוע, הרעיה נתפסה במדרשי שיר השירים כסמל לכנסת ישראל הנאהבת על ידי דודה, הקב"ה.

¹² השבח 'לא במסכנות', עניינו שפע, ומתאים לדגים.

¹³ ההצמדה של ביטויי השבח בפרשה בדברים לבריאה יוצרת קושי בעניין בריאת האדם שהשוותה ל'ארץ אשר אבניה ברזל'. בהבנה שהמדרש איננו מאסף טכני של היגדים הוא אמור ללמד משהו על האדם, אולם במקבילה החלקית למדרשנו בילקוט שמעוני נאמר "כי האדם הוא עץ השדה", שאמנם נשאב מדברים (כ:יט) אולם לא מהפרשה שלנו.

¹⁴ שמן מספק מאור, ומתיקות הדבש היא סמל מקראי לאור.

¹⁵ רבינוביץ, ינאי, ב, עמ' 117.

לפנינו אפוא העקפה בדבר התאמה עקרונית בין עם-ישראל לארצו. הארץ נשתבחה בשבעת המינים, והעם מושווה במקרא ובמדרשי חז"ל לכל מין בפני עצמו.

בקטע המובא שלווה חלקים: בפתיחה מוכרז על הנחלת הארץ לעם, ומתוארת עצמת אחיזתנו בה באמצעות מגוון תיאורי אחיזה (ירושה, אחיזה, נחלה, חזקה) ושיטות חלוקה (בחבל, בחלש, בפור, בגורל)¹⁶. בחלק המרכזי נרמז שאין הנחלת הארץ לעם פעולה שרירותית של הקב"ה, אלא קיימת התאמה מהותית ביניהם, ויש לכך ביטוי בוטני סימבולי בשבעת המינים שונתבחה בהם הארץ, המסמלים פנים מסוימות של העם. בחתימה מתברר הקשר בין העם לארץ במלוא עומקו, קשר שאינו פרי של חיבור שרירותי, אלא הקדושה ההדדית היא המקשרת ביניהם.

מדובר במבנה התפתחותי: תחילה החלטת ה' על מתן הארץ, שהיא בלתי ניתנת להשגה ולתפיסה, ובהמשך הצגת התאמה של הארץ לעם, שיש בה 'היגיון' מסוים, וניתן לכאורה לפענחה. שני גורמים אלו עומדים ביסוד הקדושה המשותפת. מסגרת הפיוט משקפת את מבנה העומק בכל הנוגע לקדושת העם והארץ. קדושת הארץ קשורה לפרותיה, לפי "שמביאין ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם" (משנה, כלים א. ו), ובפיוט מתברר שאין הבאה זו מצטמצמת לביטוי טכני לקדושה, אלא הקשר מהותי ועמוק יותר. הקטע מסיים בקדושת הארץ היוקת משבעת המינים וזיקתם הרעיונית לעם ישראל הנוחל את הארץ, ועליו מוטלת מצוות הביכורים. פתיחת הקטע המזכירה את הנחלת הארץ בעבר מזכירה את 'מקרא ביכורים', שזהו עניינו העיקרי.

הנה כי כן, 'שבעת המינים' כמכלול וקבוצה משמשים מוטיב מנחה לפיתוח רעיונות עומק שעניינם מהותה של ארץ ישראל: חוטים סמויים מקשרים את 'הארץ' לבריאת העולם, ואחרים למושג הקדושה הארצי והלאומי. הבוטניקה הסמלית מתעלת את הרעיונות הגולמיים בנושאים הללו לתמונה ססגונית ומרהיבה של שבעה גידולים חקלאיים שאדם פוגש בשדותיו, ומי שקרא חומרים אגדיים אלו כבר לא יראה בהם גידולים גרידא.

יא יט בְּשִׁבְתֶּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתֶּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְכֶךָ וּבְקִיּוֹמֶךָ: כך מסתיים גם הפסוק בפרשה הראשונה של 'שמע' (ו ז). במאמר של ישראל בן דויד על פסוקים שאין בהם אתנח מוזכר עניין ניקוד המילים בדרך ובשכבך.

כבר העיד בדבר עקיבא שלזינגר ז"ל במאמרו "טעמי אמ"ת וטעמי כ"א ספרים"¹⁷, כשעמד על ניקוד "ביתך" שבכתוב "וּבְלִכְתֶּךָ עַל-מִזְבְּחֶךָ" (דב' ו, ט), שהוא מחוסר אתנחתא וזקף כאחד. זה לשונו:¹⁸ "עצם צורת ההפסק במלה המוטעמת בטיפחא אינה מפליאה כל כך, כי טיפחא זו היא המפסיק הגדול ביותר בפסוק (אין בפסוק אתנח, סגול או זקף), ובתפקיד זה יש לה דין אתנח לעניין הניקוד (השווה למשל במ' ט, ב)".

ובן דויד חולק

¹⁶ בפסיקתא דרב כהנא, זכור, ג, עמ' 36, הם מציינים את החלוקה לשבטים בגורל (במד' לד: יג).

אין לה לטיפחא "דין אתנח לעניין הניקוד" בפסוקים מחוסרי אתנחתא וזקף אלא כדי שלוש עשירות מן הכתובים. בבדיקה שטחית של פסוקים מחוסרי אתנחתא וזקף מצאתי 14 תיבות מוטעמות טיפחא וניקודן ניקוד הפסק, כנגד 35 תיבות בעלות טיפחא שאין ניקודן ניקוד הפסק, כגון מתושלח (דה"א א, ג), פלג (שם, כה). היינו, פסוקים שבהם טיפחא גדול המפסיקים אין תיבת הטיפחא מנוקדת בהם הפסק אלא בשיעור 28.6% . וב-71.4% אין טיפחא מנוקדת הפסק. לפיכך לא תפסתי מרובה, כלל, מעין "יש לה לטיפחא דין אתנח לעניין הניקוד" בפסוקים מחוסרי אתנחתא וזקף כאחד, אלא מיעטתי ונהגתי במידת הזהירות: "יש מחוסרי אתנחתא ומחוסרי זקף כאחד, אפילו טיפחא עושה בהם הפסק" (למעלה, בראש עמוד 11).

למדנו פשר ניקוד הפסק שבתיבת "ביתך" בפסוק האחרון של פרשה ראשונה של קריאת שמע. ולמה נתנקדה הפסק תיבת "ביתך" שבפסוק ז של פרשה זו, ויש בו אתנחתא, שנאמר: "בשבתך בביתך ובלכתך בדרך?" ודין הוא. ומה "בביתך" שטעמו פשטא המשנה ניקודו הכתוב הפסק, "בדרך" שטעמו זקף המלך לא כל שכן? למה אין תלמוד לומר "בשבתך בביתך ובלכתך בדרך"? להודיע, שבא ניקודו של מקרא בשערי הכלל שהבאנו למעלה מן העניין, עמ' 10, דיבור המתחיל "נמצינו למדים". והרי דבריו שם ומעבר לעמ' 11

נמצינו למדים: תיבות שיש בהן חצי-תנועה היכולה ליהפך בינונית ושיש בהן כינוי נוכח הדבוק נוחות הן להתנקד הפסק יותר מתיבות המחזיקות תנועה קטנה היכולה ליהפך בינונית. כך עולה מן הכתובים שהבאנו, ואוסיף, כך עולה ממחקר צורות ההפסק שבכל המקרא כולו. יתר על כן. אף בלשון חכמים רוב בניינן ורוב מניינן של צורות ההפסק טמונות בחצאי-תנועות שהפכו בינוניות ובכינויי נוכח הדבוקים, ולא תמצא תנועה קטנה שהפכה בינונית אלא בתיבות אחדות, נער יכתבן.¹⁶ בהערה שם אומר שצורות הפסק בלשון חכמים הם נושא לעצמו. דבר זה נדון גם בספרו של חנוך ילון ז"ל.

עם זאת ישראל בן-דויד נשאר בצ"ע

¹⁹ ההפסק שבדברי נתן הנביא "וְלִי אֲנִי-עֶבֶדךָ... וְלִשְׁלֹמֹה עֶבֶדךָ" (מ"א א, כו) ושנבואת ישעיהו "עֵינִי לֹא-רָאִתָּה אֱלֹהִים זֹלָתְךָ" (יש' סד, ג) לא זכיתי שאגיע לסוף דעתם.

נביא את הפסוקים במלואם

וְלִי אֲנִי-עֶבֶדךָ וְלִצְדִּיק הִכְלֵן וְלַבְנֵיהוּ בְּזִהְיוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עֶבֶדךָ לֹא קָרָא:

המלך היחיד בפסוק הוא הטיפחא בסופו. הקטע שלפני הטיפחא מסתיים בתביר בְּזִהְיוֹיָדָע.

נתן מציין בפני דויד למי אדוניו לא קרא. הוא מעמיד את עצמו בראש הרשימה ומסיים בשלמה. הטעמים מפרידים בין רשימת השמות ובין הנשוא. הניקוד מבליט את נתן שרואה את עצמו נפגע מאי ההזמנה, ויתר המוזמנים ומעמיד את שלמה בסופם כדי לעורר את דויד לפעול. אין בטיפחא די כוח הפסק להעניק לדלי"ת סגול, ברישא של הפסוק לשם ההבלטה צוין הפסק סגול בדלי"ת.

ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא־דִּאֲתָה אֱלֹהִים וּלְתֹדֹךָ יַעֲשֶׂה לְמַחֲכֶה־לּוֹ: כאן יש כבר אתנח בתחילת הפסוק, לכן אין כל כך הצדקה לעשות צורת הפסק בוקף, אבל במילה ראתה יש הטעמה מיוחדת שאמנם אינה מפסיקה, אבל מצריכה צורת הפסק של קמץ במקום חטף-פתח.

היבטים לשוניים תהלים קה-ג

יג וַיִּתְּהִלְכוּ מִנְּוֵי אֶל־גְּוֵי מִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אֲחֵר: פסוק זה וקודמיו מדברים על תקופת האבות והשבטים. רש"י: אזכרה גר בפלסטים (ראה בר' כא, לד), צמלרים (ראה בר' יב, י), צלרץ כנען (ראה בר' יג, יב), וכן ילחק (ראה בר' כו, לא, ח), וכן יעקב (בר' מב, מו); כולם גלו מגירות לגירות.

יד לֹא־הֵנִיחַ אֲדָם לַעֲשֹׂקָם וַיִּזְכֹּחַ עֲלֵיהֶם מְלָכִים: רש"י: "וינגע ה' את פרעה" (בר' יב, יז); "כי עָצַר עָצַר יי בעד כל רחם לבית אבימלך" (בר' כ, יח; ראה שו"ט קה, ד).

טו אֶל־תִּנְעֻנוּ בְּמִשְׁחֵי וְלִנְבִיאֵי אֶל־תִּרְעֻנוּ: המשיחים והנביאים הם האבות והשבטים. הפועל רעע בהפעיל יבוא לבוא עם מילת יחס או אות יחס וגם בלעדיהם.

בְּמִשְׁחֵי רש"י: בגדולי; כל 'משיחה' לשון סכרה¹⁷ וגדולה (ראה ספ"ב קיז) רד"ק: נסיכים וגדולים היו, והיו נכבדים אצל המלכים כאלו היו מלכים משוחים. גם ניסוך וגם משיחה הם פעולות הנעשות בשמן.

וְלִנְבִיאֵי בדברי הימים אות היחס היא ביי"ת וּבְנִבִיאֵי. ע"כ המשותף לשירת אסף בדברי הימים.

טז וַיִּקְרָא רָעַב עַל־הָאָרֶץ כָּל־מִטֶּה־לֶּחֶם שָׁבֵר: הבאת אבותינו מצרימה הייתה ע"י רעב, ובהקדמת שליחת יוסף לשם.

כָּל־מִטֶּה־לֶּחֶם שָׁבֵר: בנוי על ויקרא כו כו בְּשִׁבְרֵי לֶכֶם מִטֶּה־לֶּחֶם

יח עֲנֵי בַכָּבֵל רָגְלָיו רָגְלוֹ רד"ק: כשנתנו אדניו בבית הסהר (ראה בר' לט, כ). וכתוב רגליו, כי שני רגליו נתנו בכבל, וקרי רגלו, על דרך כלל.

לפי הרד"ק רגלו כאן במשמע רגליו, כלומר קשירת רגליים בכבל מכונה קשירת רגל. כמוהו למשל דברים לב כד וְשֵׁן־בִּהְמַת אֲשַׁלַּח־בָּם, או ישעי' לב כ מְשַׁלְּחֵי רֶגְלֵה־שׁוֹר וְהַחֲמֹר: הלוא ברור שלא מדובר שכן אחת וברגל אחת.

פְּרָזֵל בָּאָה נִפְשׁוֹ: רד"ק: פירוש: בברזל, כלומר: בשלשלת ברזל. ואמר נִפְשׁוֹ, כי הנפש מעונה בענוי הגוף. וכן "בְּגַעַל נִפְשׁוֹ" (יח' טז, ה)¹⁸, רוצה לומר: גופך.

¹⁷ הכתיב נראה משונה מאוד, אבל אינו מופרך. ככלל, התורה שבעל פה ממעטת בשי"ן שמאלית ומרבה בסמ"ך.

¹⁸ מפסוקי ההפטר 'הוֹדַע אֶת יְרוּשָׁלַם אֶת תּוֹעֲבֹתֶיהָ' שמות למנהג תימן. הפסוק השלם: לֹא־חָסָה עֲלֵיךְ עֵין לַעֲשׂוֹת לְךָ אֶחָת מֵאֵלָה לְחַמְלָה עֲלֵיךְ וְתִשְׁלַח־י אֶל־פְּנֵי הַשֹּׁדֶה בְּגַעַל נִפְשׁוֹ בְּיוֹם הַלֵּדָת אֶתְּךָ:

יט אִמְרַת ה' צִרְפָּתָהּ: דומה לזה: תהלים יח לא (ומקבילו בשירת דויד בסוף שמואל) אִמְרַת־ה' צְרוּפָה; תהלים קיט קמ צְרוּפָה אִמְרַתָּךְ מֵאֵד; משלי ל ה כָּל־אִמְרַת אֱלֹהִים צְרוּפָה. רש"י: כחנתהו ליוסף, שנתנסה וכצנץ ילכו צאקת אלוניו (ראה שו"ט כו,ג), ועליה נתיישר ונלכך בייסורין לתתו אל בית הסהר (ראה בר' לט).

ראב"ע: שהשם שם בפיו פתרון האמת (ראה בר' מא,כה ואי'), על כן יצא פתרונו צרוף בלי סיג. והנה הה"א והו"ו במלת צרפתחו שבה אל דבר יוסף (ראה לעיל, יז). ויש אומרים (ראה שו"ט קה,ו), כי עת בא דבר יוסף לפני השם, אז אמרתו צרפתחו, והיא הגזרה שגזר. רד"ק: כי האל סבב זה בחלום שהראה לפרעה, ולא נפתר אלא על פי יוסף; ואז יצא ככסף צרוף לפני פרעה, כי אמר לו שר המשקים "כאשר פתר לנו כן חיה" (בר' מא,יג). ובמדרש (ראה שו"ט קה,ו): רבי חייא בר אבא ורבנן; חד אמר: עד עת בא דברו של יוסף, וחד אמר: עד עת בא דברו של הקדוש ברוך הוא; כשאמר יוסף לשר המשקים: "כי אם זכרתני אתך" (בר' מ,יד), אמר לו הקדוש ברוך הוא: וכך אמרת? חייך שתעמד בייסורין עוד שתי שנים! "ויהי מקץ שנתים ימים" (בר' מא,א); לפיכך: עד עת בא דברו.

הרב מלבי"ם: ר"ל עד שבא הדבר שהזכיר למעלה, שהוא דבר צוח לאלף דור, שהתעורר דבר ה' שצוה על בני יעקב כל יגעו בהם, ועד העת שבא דברו אמרת ה' צרפתהו, שמה שברזל באה נפשו עד עת ההיא היה צירוף וזיקוק בכור הברזל כדי שיעמוד ויבחן בצדקתו.

כ וַיִּתִּירָהּ ... וַיִּפְתָּחָהּ: שניהם לשון התרת קשר.

הרב מלבי"ם מתאמץ לחלק ביניהם: ויתירו. נופל על התרת הכבל, ופתחו נופל על הברזל. שלח מלך ויתירו מן הכבל, מושל עמים ופתחו מן הברזל, כי לפתחו מן הברזל שבא ע"י חטא שנתחייב עליה מיתה היה צריך מושל עמים, שמצד כח גודל ממשלתו היה יכול להעביר את חטאו.

כב לְאָסֹר כאן האלף בשווא נח ולא בחטף סגול וכן בשני המקומות האחרים במדבר ל ג ותהלים קמט ח.

לְאָסֹר שָׂרֵיו בְּנִפְשָׁו רש"י: לשון חכה הוא זה, כמו "ונפש יחונתן נקשרה בנפש דוד" (שמואל א, יח,א); כשפתר החלום חינכוהו כולם.

ראב"ע: אחר היותו אסור הגיע למעלה גדולה, לאסור שרי פרעה בלא עצת פרעה, כי אם בעצת נפשו.

רד"ק: שהיה כח בידו, אם ירצה, לאסור שריו וגדוליו, כמו שהיה כח ביד פרעה, כי כן אמר לו: "ועל פיך ישק כל עמי רק חכסא אגדל ממך" (שם, מ); הנה נתן לו כל כחו לבד ישיבת חכסא. ופירוש בנפשו - ברצונו, כמו "אל תתני בנפש צרי" (תה' כז,יב). ובמדרש (שו"ט קה,ז): לאסור שריו בנפשו - זה פוטיפר, שצוה יוסף לתת אותו בבית האסורים.

וַיִּקְנֵי יַחֲכָם: ראב"ע: שזקני פרעה שבו בתלמידים לפניו. יחכם - כמו "ומעוף השמים יחכמו" (איוב לה,יא); ילמדם חכמה נעלמה מהם.

רד"ק: החכמים יקראו זקנים ואע"פ שהם בחורים, לפי שהחכמה נמצאת בזקנים ברוב, כמו שכתוב "בישישים חכמה" (איוב יב,יב). ופירושו, כי יוסף חיכם ולימד חכמי פרעה, כי נמצא חכם יותר מהם, וכן אמר לו פרעה: "אין גבון וחכם כמוך" (בר' מא,לט).

כד וַיִּפֹּר כדאי להזכר כאן בדברי רש"י בתחילת ספר שמות א כ היטיב להן. וזה חילוק צתיצה קיסודה שתי אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד צלשה: כשהיא צאה לדבר לשון ויפעיל' הוא נוקד את היו"ד צלרי, שהוא קמץ קטן, כגון: וייטב... למילדות; וַיִּרְבַּב בבת יהודה - הַרְבֵּה "תאניה"

(איכה ב,ה); וכן "ויגל" את "השארית" לנכוח אדון¹⁹ (ד"ה ב,לו,כ) - הגלה את השארית; "ויפן זנב אל זנב" (ש' טו,ד) - הפנה הזנבות זו לזו; כל אלה לשון 'הפעיל' את אחרים. וכשהוא מדבר כלשון 'יפעיל' הוא נוקד הו"ו בחינה, כגון "וייטב בעיניו" (וי' י,כ) - לשון 'הוטב'; וכן וירב העם - נחצה העם; "ויגל יהודה" (מלכים ב,כה,כא) - הוגלה יהודה; "ויפן כה וכה" (שם' ב,יב) - הופנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני: 'יולך', 'יטב', 'יולא', לפי שאינו מגזרתן של אלה; שהרי הו"ו יסוד נהן: 'יולא', 'יטב', 'יולך' - ה"י אות שלישית זו.

לפי זה ייפך הוא בבניין הפעיל במשמע הרבה. וכן פירש רש"י כאן. **ויפך את-עמו מאד** רד"ק: השם שזכר למעלה, "אמרת ה' צרפתחו" (פס' יט); אמר, כי האל הפרדה עמו בארץ מצרים מאד, כמו שכתוב "ובני ישראל פרו וישרעו" (שם' א,ז). **ויעצמהו מצריו** רד"ק: העצימהו יותר מצריו, מהמצרים שהיו צריו באחרונה, כמו "ויעצמו במאד מאד" (שם), לפיכך פחדו המצרים; לפי שראו אותם פרים ורבים יותר מהם, פחדו, כמו שכתוב "ויקוצו מפני בני ישראל" (שם, יב).

כה **הפך לבם לשנא עמו** יש לדון אם 'הפך' כאן הוא פועל עומד כלומר הלב של המצרים הפך לשנוא; או דלמא 'הפך' פועל יוצא, הקב"ה (או מלך מצרים, אבל לשון הכתוב עמו בעבדיו אינו נוח לפירוש זה) הפך את לב המצרים לשנוא. בלשונות חז"ל יש משמעים לכאן ולכאן.

רד"ק מזכיר את שני הדרכים: פועל יוצא, ופירושו: האל **הפך לבם**, כי הוא גזר זה ואמר: "ועבדו וענו אותם" (בר' טו,יג); או יהיה **הפך** פעל עומד, כאלו אמר 'נהפך לבם'.

מ **שאל ויבא שגל** מי שאל? לפי המפרשים וכן מפורש בתורה שישאל ביקשו בשר. נביא כאן שוב את מאמר ידידנו מפראה ר' מיכאל דושינסקי על השליו. המאמר פורסם ב"המעין" גליון תמוז שנת עב

יתכן שבגליון הפרשה שבו פורסם בעבר יש שינויים קלים.

הקנה השגל מין דג?

לפני שנים רבות שמעתי מדודי הגאון הרב ירחמיאל יעקב, פרופ' דושינסקי זצ"ל, מוסמך משיבת פרסבורג (ברטיסלבה) ואב"ד דרום אפריקה, קייפטאון, שיש לפחות **מפרש מסורתי אחד** אשר מפרש שהשגל היה מין דג. אחת ההוכחות שהזכיר דודי הייתה לשון "יגספ" שאינה יכולה להיאמר אלא על דגים. את יתר דבריו אינני זוכר במדויק, אלו היו דברים שבע"פ. למצער, אכתוב כאן את ההוכחות הלשוניות, הספרותיות-סגנוניות, הפרשניות, ההלכתיות וההיסטוריות שעלו בידי בסייעתא דשמיא.

[פרשני-לשוני] בני ישראל מתלוננים בלשון זו: זכרנו את **הדגה** (במד' יא,ה). וזאת מייד לאחר הזכירם: **מי יאכלנו בשר** (שם, שם, ד). משמע שבשבילם, כדי "לצאת ידי חובת" אכילת בשר, מסתפקים הם ב**דג**! לאחר הדגה הם מזכירים שורה ארוכה של גידולי קרקע, ואינם מזכירים כלל בשר בהמה, צאן או אפילו עוף. [תוספות, חולין דף קד,א: אבל בשאר ימים הנודר מן הבשר אסור נמי בדגים. ובלשון הנצי"ב מוולוז'ין בהעמק דבר על פסוק כב: אפשר דהיינו בשר דגים דבלשון תורה גם דגים מיקרי בשר.]

[פרשני] אנו קוראים פרשה זו לאחר שבועות. מנהג אכילת מאכלי חלב מוסבר, בין השאר, בכך שכאשר נצטוו בעת מתן תורה בשחיטה וביתר הלכות הכשרת הבהמה והעוף(!) לאכילה, ולא היו להם הכלים והזמן לכך, נאלצו לאכול מאכלי חלב. **דגים** לא היו מצויים להם במדבר, **ולהם** נתאוו!

[הסטורי] החיו הם צמחוניים ורק אוכלי דגים במצריים? - נראה שכן, כי:

¹⁹ בשתי מילים אע"פ שבמקרא הוא מילה אחת.

בקר או צאן הם "תועבת מצרים", היינו עבודה זרה שלהם. אליל - עובדים, ואין אוכלים. זאת אנו יודעים כבר מספר **בראשית**, כשירדו אחי יוסף מצרימה וגרו בארץ גושן, "כי תועבת מצרים כל רעה צאן" (בראשית מו, לד)¹. אף ה**רועה** הוא התועבה בפסוק זה. כי הוא גם **אוכל** את צאנו. בהמות הנעבדות כאלילים, אינן **נרעות** ע"י רועי צאן, אלא רועות את עצמן בחופשיות כבהודו עד היום [ראה אבן עזרא שם]. גם בספר **שמות** שמענו על כך. בני ישראל, לפי חז"ל, קושרים את הצאן לכרעי מיטותיהם, זוכים לנס שבזכותו יש לנו "שבת (הַנֶּס) הגדול". הנס הוא גם דגל נָשָא, "נֶס לְהַתְנוּסָה"² (תהילים ס, ו): הם הולכים לשחוט את "תועבת מצרים", המצרים רוצים להרגם על כך, והקב"ה עוצרם, והם אינם יכולים לעשות מאומה.

נֶרָאָה גם, שבשנות שעבודם לא אכלו בני ישראל בשר בקר או צאן: הרי כבר לא היו חופשיים כפי שתכנן להם יוסף. כעבדים, לא יכלו למרוד באדוניהם ולאכול את אליליהם. וזו היא באמת גבורת-נסם ב"פסח-מצרים"! אולם, במשך כמאתיים שנות שעבוד למדו והורגלו, כאשר שקעו במ"ט שערי טומאה, או לפחות "וְהָאֶסְפָּסוּף אֲשֶׁר בִּקְרָבוֹ" (במ' יא, ד), שאין אוכלים בהמה אלא עובדים אותה. מכאן חטא ה**עגל** דווקא! ולא דָגוֹן למשל. בשנות השעבוד אכלו איפוא, דגים, אשר קל לעם-עבדים לִאֶסְפָּסָם "במצרים חֲנָם!" (פס' ה) מן הנילוס ושלוחותיו, שבצדם עבדו בפרך,² וכן אכלו מיני ירקות. לִאֶלָּה "התאוו תאוה" (ד), כפי המפורש בפסוק. ולזאת, ואולי אף למיני הַיָּרֵק(?), קראו: "בשר".

ובכן, מכאן להערות-הארות נוספות:

[פרשני] כאשר משה אומר (יג) "מאין לי בשר", יודע הוא שרק נס יוכל להביא להם דגים ("בשר" כלשונם) לאמצע המדבר. וכאשר אומר בהמשך בפירוש "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם?" (כב), יודע הוא שאפשר לאכול בשר לאחר שחיתתו. אולם הוא מניח כאן שהוא יהיה זה אשר יצטרך מעתה, במקום הַמֶּן, לספק כמויות אדירות של דגים לאכילה לשש מאות אלף גברים לבד מטף ונשים. יחד מספר מיליונים. זה אינו מצוי בידו. ולכן תִּמְנָה הוא עוד יותר, ואומר לעצמו: אם עם הכמות העצומה של בהמות וצאן [שהיו אומנם בידיהם, כי הרי יצאו ממצרים עם בהמתם. אולם לאכילה יום יומית, וודאי לא יספיקו!] לא אוכל להתמודד, הרי על אחת כמה וכמה את הבשר שהם מתאווים אליו, הַדָּגָה, לא אוכל אני לספק להם: "אם את כל דגי הים יאסף להם?" (כב)! וזהו ה"קל וחומר" שלו!

ועל כך אומר משה: "כי כבד ממני" (יד), "הַרְגֵנִי נָא הָרֹג וְאֵל אֲרָאָה בְרַעְתִּי" (טו)! הרי אין כאן ים או נילוס. רק נס יוכל להביא דגים לכאן. לא מספיק להם הנס של המן? והאם לעם כזה מגיעים נסים?! ולפי כוון זה, גם הפסוק: "ואתה אמרת בשר אֶתָּן להם" (כא), אין כוונתו לציטוט מדברי ה'. אלא, משה מניח עדיין, שהוא יהיה זה אשר "ואתה [= ה'] אמרת: בשר אֶתָּן [אני, משה! לא ה'] להם?!". חס וחלילה למשה המלומד בניסים, לפקפק כהוא זה ביכולתו של ה'! אולם לספק אוכל, זה תפקידי אני, כמנהיג. אינני יכול לבצע זאת. הרגני נא הרוג. אני 'מתפטר' מכהונתי. וה' בתשובתו, אינו רוגז על משה. עניין זה, אינו נחשב כאחד מ'חטאיו' של משה. ה' רק מלמדו, שאין ידו קצרה מעשות נסים חינוכיים אף לעם שכשל. מתחילה "ויחר אף ה' מאד" (ו) וגם בהמשך אנו רואים ש"ואף ה' חרה בעם" (לג). אך, מעולם לא במשה. משה נשאר בתומו. כפי הַנֶּרָאָה, ניסה לשכנע את העם לעזוב תלונה זו, לא להחרות את אף ה', "לכוון" בעת אכילת המן לטעם דג ("בשר" בלשונם), ולשמוח בחלקם. הרי "דור אוכלי המן!" הם. ה' לעומת זאת, רואה במרידה זו חוסר אמונה בו, חוסר אמון במשה, ומלמד את בני ישראל לִקַּח לשעה ולדורות. הסתפקות במועט. שיעור באמונה. אולם משה, האוהב כל כך את עמו, אצלו, "וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה", כל העניין החינוכי הזה מצד ה' הוא "דע" (פסוק ו).³

[ספרותי-סגנוני] השורש "אסף" חוזר בפרשה זאת, כנראה במכוון, מספר פעמים:

פס' ד: וְהָאֶסְפָּסוּף אֲשֶׁר בִּקְרָבוֹ הַתְּאוֹוֹ. טז: אֶסְפָּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ. כב: אם את כל דגי הים יֶאֱסֹף להם. כד: וַיֶּאֱסֹף שְׁבָעִים אִישׁ. כה: ויתנבאו ולא יִסְפּוּ [?] עיין במפרשים]. ל: וַיֶּאֱסֹף מֹשֶׁה. לב: וַיֶּאֱסֹפוּ את השלו הממעיט אֶסֶף. שבע פעמים (או אף שמונה?) מופיע שורש זה כאן. זהו המוטו של הסיפור. אומר לנו הכתוב: כמו שאת המן אוספים-

לוקטים (ח) ולקטו וטחנו וכו'), כך גם את ה"בשר", שהתאוויתם אליו כל כך, תֶּאֱסֹפוּ-תִּלְקָטוּ. להזכירכם, כי ה' הוא המזין אתכם בדרך נְסִית. קבלו את אשר נותן לכם ה' בשמחה, ואל תתאו לעוד. מידה כנגד מידה.

לאורך כל הפרשה לא מוזכרים אף פעם **עופות**. גם בדברי ה' אל משה והזקנים מוזכר רק בשר. אף תלונת העם "מי יאכילנו בשר" מצוטטת בפי ה', וראינו כבר לעיל, שבפיהם הייתה הכוונה דווקא לדג.

ומפסוק יט עד לסוף הפרשה פסוק לה, לא מוזכר יותר בשר אלא אך ורק כאשר הוא "עודנו בין שניהם" (לג). העונש עבור תאוה זו בא פתאום. נס חינוכי ועונש נסי חינוכי.

וכן, אם היו אלה עופות, מדוע היה צריך ה' "לגזז" אותם? ומדוע מן הים דווקא?
[לשוני] ⁴לגזז זה לקצוץ, לגזוז, לנתק את הדבר ממקורו. אין כתוב כאן: ורוח נסע מאת ה' ויבא שלוים - ויטש וכו', אלא: "ורוח נסע מאת ה' ויגזז שלוים מן הים ויטש" (לא) ממקור חיותם, שהוא המים, הוא עוקר אותם. כי בעת צאתם מן המים הם מתים. הם גוזזים. לשם כך מערבב ה' רוח חזקה המוציאה-מנתקת אותם מן הים, ואותה רוח "נוטשת" זורקת-משליכה אותם סביבות המחנה.

[פרשני-לשוני] אם היו אלו עופות, מדוע מן (= מתוך) הים? הרי הם טסים באוויר וברוח בין כך ובין כך, ואין צורך אלא לכוון אותם אל המחנה. ובאמת לא מוזכר באף מקום שבכוחות עצמו עף השלד.

[הלכות] ואם הם עופות, אם כן מה עשה להם ה' בדרך? שחט אותם? הרג אותם? ממה נפשך זה קשה: אם זו שחיטה בידי ה', אין זה כשר לאכילה (! מצוות שחיטה על ידי אדם נלמדת מ"זבחחת" דברים יב, כא). אם הרגם סתם - ודאי טרף. אם הם עדיין חיים בשעה שהושלכו שמה, אם כן, או שהם עדיין מעופפים ואז הם טעונים צידה, ואם לא, הרי הם פצועים, ושוב טרפה. ואם נניח שהם מין תרנגול או עוף כשר אחר אשר אינו מעופף, אם כן, עוף כזה זקוק גם לשחיטה, הדחה, מליחה וכו', ואח"כ להכינו לאכילה ע"י בישול. צריך לתפוס-לצוד אותו, בד"כ גם אינו נאכל נא, ולא ייתכן שרק יאספו אותו, ישטחוהו, ⁵ ומיד יאכלוהו!

[מעין סיכום] אולם אם נאמר שאלו היו דגים, מתורצות כל הקושיות. ⁶ מובן מדוע התאוו לדגים דווקא. מובן מדוע הוגז השלד מן הים דווקא. דג כשר הוא מיד עם יציאתו ממקור חיותו, המים. הוא מת מעצמו מיד עם צאתו. אין לקב"ה צורך לחולל נס נוסף של "שחיטה כשרה". הרוח משליכה ארצה את הדגים אשר מתים בעת ש"יגזז" אותם הרוח. ואף אם עדיין חיים הם, נותקו הם ממקור חיותם. ודגים מותרים באכילה אף חיים. ⁷ אין צורך בציד או בשחיטה. אין צורך אלא לאספם.

ואולי על כך חרה אף ה': מדוע עדיפה לכם **אסיפת** הדגים כבמצרים, על **לקיטת** המן הנסי שכל טעם יכולים אתם למצוא בו, עינו כעין הבדולח וטעמו כטעם לשד השמן? ⁸ ע"כ

פֶּן לַחֲכָם וַיַּחֲכֶם-עוֹד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

* [אינני מצויד בספרים. אולי תמצא אתה את המפרש ההוא ותשלח לי. **אך אם דודי אמר, הוא ידע, ראה, וגם הצדיק פירוש זה.** תשס"ב] אולם בתשס"ה, בעת ביקורי בארץ, מצאתיו במדרש "מאור האפלה", לרבנו נתנאל בן ישעיה (או: נתן בן ישע) שהו"ל הרב יוסף קאפח מכת"י תימני, בערבית המקורית ובתרגום לעברית, עמודה מול עמודה. בפעם הראשונה הודפס בירושלים, התשי"ז ליצירה, ע"י האגודה להצלת גנזי תימן. מהדורה שנייה (צילום!) בחסות הליכות עם ישראל, עמותה להפצת היהדות הנאמנה ומכון משנת הרמב"ם, קרית אונו. רכשתי ב"נוסח תימן" בבני ברק. מדרש זה מועתק גם בתורה שלמה, הרב מ"מ כשר, וכן באוצר המדרשים (חומש די חדש עם אוסף מדרשים). ושם כתוב: **בפר' בשלח** (שמו' טז, יג): ויהי בערב ותעל השליו, השליו הוא מין דגים שעולה מן הים בקיץ במקומות ידועים והוא שמן מאד.

בפר' בהעלותך (במ' יא, לא): ויגז שלוים, השליו הם דגים בים העולים מן הים במקומות מסויימים ובזמנים מסויימים והוא שמן מאד.

א1 ובבראשית מג, לב, על המילים **כִּי תוֹעֵבָה הוּא לְמַעַרְבָּם**, מתרגם-מפרש אונקלוס, שידע, כפי הנראה, את מנהגי מצרים העתיקה: **ארי בעירא, דמצראי דחלין ליה, עבראי אכלין**. ובתרגום חוזר לעברית: כי הבהמה, שהמצרים עובדים לה, העברים אוכלים.

1 וראה פתיחתא של פרשה נ"ה בבראשית רבה, איך משתמש המדרש בפסוק זה להראות זווית אחרת של "והא-להים נִסָּה."

2 "ולמאן דאמר דגים, מאי חנם? דהוו מייתין להו מהפקירא [שהיו מביאין אותם מן ההפקר]. דאמר מר: כשהיו ישראל שואבין מים, הקב"ה מזמין להם בתוך המים דגים קטנים בכדיהן" בבלי, יומא, עה, א.

3 ראה רש"י פס' כב ד"ה הצאן ובקר ישחט, מחלוקת ר' עקיבא ור' שמעון בעניין זה. אני נוקט כאן דעת ר' שמעון.

4 צורת "וַיִּגְזוּ" יכולה להיות משרש ג.ז.ז. מגזרת הכפולים, ע"ע, או ג.ז.ז. מגזרת ע"ז. רש"י מפרש מלשון כי גז חיש וַיִּגְזָה (תה' צ, י) מגזרת ע"ז. אך אבן עזרא מפרש לפי בראשית לח, יג "וַיִּגְזוּ צֶאֱנוּ". ואולם אף על פי רש"י, ה' הוא שגרים לדגים להיות 'גזים ועפים'.

5 ועיין יומא, עה, ב: תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה אל תיקרי **שְׂטוּת** אלא **שְׂחוּט**, מלמד שירד להם לישראל עם **המן** דבר שטעון שחיטה. אולם אין סתירה מסוגיא זו לפרושנו שמדובר ב**דג**, כי למסקנת הגמרא אין מקבלים את דעת ריב"ק הנ"ל, ומסבירים **שְׂטוּת** - "שירד להם משטיחין משטיחין". השלו שבפרשתנו נראה שבא **במקום** המן, ורק לתקופה קצרה של "עד חדש ימים" (במד' יא, כ).

6 וייתכן אף לומר שה"שלו" היה כל ששת הדברים: דג, קישוא, אבטיח, חציר, בצל ושום. הם כנראה, היוו את המאכל הבסיסי במצרים. ה' רוצה להשכיח מהם את תאוות מצרים אחת ולתמיד. הוא מספק להם כמות אדירה ומוגזמת, וכאשר עודה בין שניהם, מחסל את "העם המתאוים". לשון "ויגזו", משרש גז"ז, מתאימה גם לצומח, אף לצומח בים(!), אך בשום אופן לא לעוף. הגמרא ביומא עה, א אומרת: טעם כל המינין טעמו במן, טעם... המינין הללו לא טעמו בו. ומדוע? כי רצונו של ה' היה להשכיח מהם את טעמי מצרים. עתה, עם התקרבות לארץ, דווקא להם התאוה האספסוף. ובעומק הדברים, רצו לחזור לעבודת האלילים המצרית, העגל. ועונשם היה חריף, חד משמע, ומדה כנגד מדה. מפי רעיתי, דְּרִיָּאֵל תח'.

7 לשון הרמב"ם, יד החזקה, ספר קדושה, הלכות שחיטה, פרק א הלכה ג: "דגים וחגבים אינן צריכים שחיטה, אלא **אסיפתן** היא המתרת אותן. הרי הוא אומר הצאן ובקר **ישחט** להם ומצא להם אם את כל דגי הים **יאסף** להם ומצא להם (במדבר יא, כב) **אסיפת הדגים כשחיטת בקר וצאן**. ובחגבים נאמר **אסף** החסיל (ישעיהו לג, ד) באסיפה לבדה. לפיכך אם מתו מאליהן בתוך המים, מותרין. ומותר לאכלן **חיים**". אולם אם ננסה לומר שבפרשתנו מדובר על מין חגבים יישאר הקושי של מקורם בים.

8 בתהלים עח, כז נאמר: וימטר עליהם כעפר שאר, וכחול **ימים** עוף כנף. בשמות טז מוזכר: בשבתנו על סיר **הבשר** (פס' ג), בפס' ח אומר משה: בתת ה' לכם בערב **בשר** לאכל. ה' אומר (יב): בין הערבים תאכלו **בשר** ובבקר תשבעו לחם, ואח"כ בפס' יג: ותעל השלו. מכל הנ"ל אין סתירה לדברינו. בשמות אין מוזכר בקר או צאן, וגם לא עוף, רק **בשר**. ייתכן לומר ששלו זה הוא זה שבפרשתנו בבמדבר, זאת אומרת דג. או ששלו זה שבשמות בא משך כל ארבעים השנים עם **המן** ואינו זה המיוחד לפרשתנו. ראה הערה 5 וחזקוני פס' ד. כאן בבמדבר מדובר לאחר שכבר הורגלו למן אולם לא הסתפקו בו. בשמות זו ההתחלה. לגבי הפסוק בתהלים (עח, כז), ייתכן לומר שמדבר על השלו של שמות. אולם גם אם נאמר שמדבר על השלו של פרשתנו, עדיין ישנה כאן נקודה מעניינת: "וכחול **ימים**" - אולי מרמז על מעופם של הדגים, שמכוח הנס של רוח ה' היו כעוף כנף... .

תן לחכם ויחכם-עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): www.ladaat.net/gilionot.php

אם אתה מתעניין

בהגשים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: maanelashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺